

M.Q. RAXMANOVA

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

M.Q.RAXMANOVA

ISTIMOIIY PEDAGOGIKA

Pedagogika universitet hamda institutlarning
pedagogika, pedagogika va psixologiya ta'lim
yo'nalishida taxsil olayotgan talabalar uchun

Darslik

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«MALIK PRINT CO»
TOSHKENT-2022

UO'K: 37(075)

KBK: 74.00

M 23

Raxmonova M.Q.

Ijtimoiy pedagogika [Matn]: darslik / M.Q.Raxmonova. –
Toshkent: "Malik print co", 2022. - 264 b.

Tagirizchilar:

D.O.Ximmataliev – CHDPU professori, pedagogika fanlari
doktori,

Sh.S.Shodmonova – TDPU professori, pedagogika fanlari
doktori.

Ushbu darslikda pedagogika ta'limida bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaga qiziqish jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlari va davlating ijtimoiy buyurtmasi asosida paydo bo'ldi.

Hozirda Respublikamizning barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim borasida ham katta islohotlarni amalga oshirilmogda.

Bundan tashqari hozirgi vaqtda ta'lim mazmuniga shaxsni ijtimoiylashuvi masalasi asosiy g'oya sifatida kiritilayotgani ijtimoiy pedagogikani fan sifatida o'qitishni taqozo etadi. Buning uchun mazkur fanning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi darslik hamda o'quv qo'llanmalar nihoyatda zarur. Yuqoridagi bir qator omillarni hisobga olgan holda ushbu darslik yaratildi.

Darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022-yil 9 sentyabrda 302-sonli buyrug'iga asosan O'zR Vazirlar Mahkamasi tomonidan lienziya berilgan nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berilgan.

ISBN 978-9943-8611-3-8

© M.Q.RAXMONOVA, 2022.
© "MALIK PRINT CO, 2022.

So'z boshi

Ijtimoiy pedagogika, garchi u avvaldan yurtimizda "ijtimoiy tarbiya", "ijtimoiy muhofaza", "ijtimoiy yordam" ko'rinishida mavjud bo'lgan bo'lsada pedagogik bilim sohasi va fan sifatida O'zbekiston uchun yangi hodisa va tushunchadir. Uning mustaqil fanga aylanganligi, ammo amaliy tajribalarni tizimlashtirilmaganligining sabablari O'zbekiston tarixiy rivojlanishining murakkabliklari va qarama-qarshiliklari bilan izohlanadi. Ijtimoiy pedagogikaga salbiy ta'sir ko'rsatgan hodisalarga XX asrning 30-yillarida boshlangan ijtimoiy tarbiyaning diskreditatsiyalashuvi, mahalliy olimlar, pedagoglarni xorij tajribasi va chet ellik hamkasblaridan ajratgan "temir parda"ning paydo bo'lishi, umuminsoniy qadriyatlarini sinfiy qadriyatlarga almashtirilishi, ijtimoiy muammolar haqida jim turish siyosati, rahmdillik, mehr-muruvvat an'analarning yo'q qilinishi misol bo'ladi.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaga qiziqish jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlari va davlating ijtimoiy buyurtmasi asosida paydo bo'ldi.

Hozirda respublikamizning barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim borasida ham katta islohotlarni amalga oshirilmogda. Ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashirishda yangi tamoyillarga asoslanish, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ishsizlik, moddiy etishmovchilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketishi, g'ayri ijtimoiy hodisalar, alkogolizm, narkomaniya, jinoyatchilik, fohishalik kabi ijtimoiy muammolarni ham echimini topishga qaratilgan chora va tadbirlarni ishlab chiqishga asos bo'lmogda. Bu holatda birinchi navbatda, bolalar, so'ngra esa kattalar ijtimoiy yordamga muhtojdirlar. Bunday sharoitlarda jamiyatning ijtimoiy muammolari bilan bog'liq bo'lgan pedagogik masalalarni hal

qiluvchi, uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsga yordam beruvchi mutaxassis sifatida ijtimoiy pedagogga talab paydo bo'ldi.

Muhojirlarga ijtimoiy-pedagogik yordamni amalga oshirish, jamiyada insoniylik, fuqarolarning haq-huquqlarini amalga oshirishga asoslangan yangi demokratik qadriyatlar paydo bo'lgani bilan ham izohlanadi. Bu masalaning ahamiyatligi davlatimizning boshqaruv tizimlari tomonidan mustaqillikning ilk kunlaridanq anglanganligini, quyidagilar bilan izohlash mumkin:

1. Kuchli ijtimoiy siyosatni respublika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishi sifatida e'lon qilinishi;

2. Aholining kam ta'minlangan qatlamlarini himoya qilish yuzasidan bir qator qonun va farmonlarning qabul qilinishi;

O'zbekiston fuqarolari hayotida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash masalasi Prezident SH.M.Mirziyev asarlari va chiqishlarida ham muhim o'rin tutmoqda. Ularda insoniylik, mehribonlik o'zbek xalqining ajralmas xususiyati ekanligi ta'kidlanadi va ijtimoiy xarakterdagi ko'pgina muammolar-sog'liqni saqlash, maktab va shifoxonalarning moddiy-texnik bazasini yaxshilash va sport majmualarini qurish, ko'pbolali oilalarga yordam berish va boshqa bir qator masalalar muhokama qilinadi.

Bundan tashqari hozirgi vaqtda ta'lim mazmuniga shaxsni ijtimoiylashuvi masalasi asosiy g'oya sifatida kiritilayotgani ijtimoiy pedagogikani fan sifatida o'qitishni taqozo etadi. Buning uchun mazkur fanning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi darslik hamda o'quv qo'llanmalar nihoyatda zarur. YUqoridagi bir qator omillarni hisobga olgan holda ushbu darslik yaratildi.

I BOB. IJTIMOIY PEDAGOGIKA RIVOJLANISHINING MADANIY-TARIXIY ASOSLARI.

XORJIDA IJTIMOIY PEDAGOGIKANING FAN SIFATIDA RIVOJLANISH TARIXIDAN.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishi ancha qadimiylikka ega bo'lib tushadi. Uning qadimiyligi buyuk mutafakkirlarning ilmiy qarashlarida o'z tasdiqini topadi.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining birinchi bosqichi - qadimgi davrlardan XVII asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu davrda faktlar to'planishi, tarbiya tajribasining ortib borishi, pedagogik va ijtimoiy nazariyalarning shakllanishi ro'y bergan. Ijtimoiy pedagogikaning bu rivojlanish bosqichi tarbiyani ijtimoiy hodisa sifatida asta-sekin tan olinishi bilan xarakterlanadi. Buning natijasida tarbiyaga oid turli nazariyalar paydo bo'lgan.

Birinchi bosqichning bu kabi davriy chegaralanishi, avvalambor, insoniyat tarixining ilk bosqichlarida ham ijtimoiylashirish muammosining mavjud bo'lganligi bilan izohlanadi. Chunki ibtidoiy jamoada to'plangan tajribalar tarbiyaga oid boy ijtimoiy pedagogik g'oyalar haqida gapirishga imkon beradi. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida insonning hayvonot olamidan ajralishi bilan paydo bo'lgan. Dastlab tarbiya umumiy taqbiy ma'no kasb etgan bo'lsa, keyinchalik esa o'ziga xos faoliyat turiga aylangan va bu bilan shug'ullanuvchi odamlar - tarbiyachilar paydo bo'lgan. Vaqt o'tgani sari tarbiya jarayoni ham murakkablashib borgan, yosh, jins, mazmuniga ko'ra farqlana boshlagan, uning axloqiy jihatlarga e'tibor qaratila boshlagan. Bundan tashqari, arxeologik ma'lumotlar ibtidoiy jamoada kasal va yemadrlarga yordam ko'rsatilganligini, bolaligida olingan jarohatlar tufayli vafot etganlarning skeletlari asosida to'la tasdiqlaydi.. Bu kabi qarashlar etnografik ma'lumotlarda paydo bo'lishi bilan ham

o'z tasdiq'ini topgan. Ibtidoiy jamoa tuzumida yashagan barcha elatlarda mehnatning jins va yoshga qarab ajratish an'anasi bo'lgan. Mayjud yoshlarni muntazam ravishda turli kasb-hunarlariga o'rgatishgan. Bularning hammasi ibtidoiy jamoada ijtimoiy-pedagogik tajribaning ilk ko'rinishlari mavjud bo'lganligi haqida tasavvur qilishga imkon beradi.

Agar ibtidoiy davr ijtimoiy pedagogik amaliyotining vujudga kelishiga zamin yaratgan bo'lsa, qadimgi dunyoning ilk tsivilizatsiyalarining paydo bo'lishi ijtimoiy-pedagogik fikrning shakllanishiga kuchli ta'sir etgan. SHarqning quldorlik davlatlarida ijtimoiy pedagogik g'oyalari bir nechta mualliflar tomonidan shakllantirilgan va odatda muqaddas kitoblar shaklida butun xalq mulkiga aylangan (Xitoyda-SHukit, Hindistonda-Vedalar, Misrda-Tot xudosi kitoblari, O'rta Osiyoda-Avesto va boshqa).

Faqatgina miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalari va ikkinchi yarmida ijtimoiy pedagogik g'oyalarni yaratuvchilarning nomlari ma'lum bo'la boshlaydi.

Shubhasiz, ijtimoiy pedagogik tafakkurning rivojlanishiga antik davr (yunon va rim) faylasufi katta hissa qo'shishgan. Xususan, **Sugrot** (mil. avv. 469-399 y) "O'z o'zingni angla" degan shiorni ilgari surgan va shu bilan ong insonda barcha yovuzlikni yo'qotishi mumkinligini ta'kidlagan.

Demokrit (mil. avv. 460-370 y) o'z ta'limotida tarbiyada bola tabiatini hisobga olish tamoyilini asoslab bergan. Bundan tashqari uning fikricha, bola tarbiyasini yoshligidan boshlamq kerak.

Aflotun (mil. avv. 423-347 y) ilk marotaba davlat va tarbiyaning o'zaro munosabati g'oyasini ilgari surgan. Uningcha, tarbiya davlatning eng muhim vazifasi bo'lgan.

Arastu (mil. avv. 384-322 y) antik dunyoda tarbiyaning to'liq nazariyasini ishlab chiqqan. Aflotundan farqli o'laroq, u inson tarbiyasida asosiy urg'uni davlatga to'liq bo'ysundirishga emas,

balki insonning o'z manfaatlariga qaratadi. SHaxsning jamoa bilan uyg'un rivojlanishi to'g'risidagi g'oya ham unga tegishlidir.

Mark Fabiy Kvintilian (mil. avv. 42-118 y) notiqlik san'atining qadimgi yunon nazariyotchisi, pedagog. "Notiqning tarbiyasi haqida" deb nomlangan ilk pedagogik asar unga tegishli bo'lib, unda tarbiyaning muhim g'oyalari, ta'lim metodikasi bayon etilgan. Kvintilianning asosiy g'oyalari — o'z "men"ni saqlab qolish, "o'z ustidan" hukmronlikka erishish kabilarini tashkil etadi.

Feodalizm davri tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari asketizm, dunyo dinlari qoidalariga qat'iy amal qilish bo'lgan. Asketizm(yunoncha) — tuyg'u va istaklarni cheklash yoki bostirish, azob tortish, hayot ne'matlaridan voz kechish degan ma'noni anglatadi. O'sha davrning (VI-XII asrlar) ijtimoiy-pedagogik g'oyasini yaratuvchilari o'sib kelayotgan avlodga singdirmoqchi bo'lgan axloqiy qadriyatlar orasida hamdardlik, yaqinlarga yordam xususan, kasallar va nochorlarga yordam kabilarini targ'ib etadilar.

XV-XVI asrda avval Italiyada, so'ngra Evropaning boshqa davlatlarida kapitalistik munosabatlar rivojlana boshladi. Paydo bo'layotgan yangi toifa vakillariga, xususan, ziyolilarga asketizmining tamoyillari begona edi. YAngi burjua madaniyati shakllana boshlagan bir paytda uni tavsiflash uchun odatda insoniy-lashirish va qayta tiklash tushunchalari qo'llanilgan. Gumanizm (insoniylik) tushunchasi yangi madaniyat markazida ilohiylik emas, inson shaxsi turishidan guvohlik berardi. Uning o'zi ham qalban, ham jisman go'zal bo'lishi lozim. Inson faqatgina o'z ongli, kuchi, muvaffaqiyatiga ishonchi, faolligi, irodasi tufayli barcha qadriyatlar va o'z baxtining yaratuvchisiga aylana oladi. SHu bilan birga gumanistlar cherkovga qarshi ochiq qarshi chiqmaganlar. Ular xudoga buyuk yaratuvchi sifatida qarashgan.

XIV-XVI asrlar gumanistlarining aksariyati o'zlari pedagog bo'lgan yoki pedagogik nazariyaga murojaat qilishgan.